

DONESKI O TKALSTVU IN SUKNARSTVU MED BEGUNJAMI IN ŽIROVNICO

Vilko Novak

V vaseh med Begunjami in Žirovnico so še nedavno mnogo tkali in valjali sukno. Danes pa je ta obrt že docela opuščena, tako da ni mogoče najti več nobenega kosa valjalnice, ki bi ga mogli narisati. Komaj s pripovedovanjem morejo oživiti spomin na tkanje in valjanje.

Tkali so platno in sukno. Tkalci so bili bajtarji, ki so imeli le kako njivico in so se z obrtnim delom prebijali skozi življenje. Osnova tkalstva in suknarstva je bilo pridelovanje lanu in ovčereja pod Karavanami in na ostalem gorenjskem ozemlju. Lan so sušili v skupni vaški paštbi, ki sta jo včasih imeli tudi dve vasi skupaj. Pri paštbi je trlo pet do šest teric. — Tudi volno so pripravljali z dolgim delom. Strižo ovac in predelavo volne je popisal F. S. Finžgar (Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1950, str. 117—118). Volno so predelovali na ahlah, rifljačah in jo zvili v plaste. Predli so jo na kolovratu, ki je bil večji od kolovrata za prejo prediva. Z vreten so volnene niti odvijali na motovilo, da so naredili predeno ali štrené. Nato so jih osnovali na statve.

Tkalci domačega platna in sukna so bili v zadnjem času v Lešah pri Brezjah, v Palovčah, v Smokuču Petran, na Breznici, na Rodinah Škrbec, ki je nehal tkati okoli 1937, v Smokuču Rakar, doma z Zabreznice, ki je razmetal svoje statve 1949. On je povedal, da je »bognar«
Rajh na Zabreznici delal statve in da so prej po vseh hišah bili tkalci.

Rakar v Smokuču št. 42 je še edini živi tkalec, ki more nekaj povedati o preteklosti te obrti. Sam je hodil že sedemnajstleten tkat v Rattendorf nad Judenburgom. Mudil se je tam trikrat po štiri mesece, od marca do sv. Petra in je dobival plačilo v denarju: od hodnika tri krajcarje, za uhlanc, praženk pa krajcar več. Tkal je tudi raševino in sukno. V raševino je bila »vouna notr vočena«, pravi sam. Raševina je bila primerna zlasti za delovno obleko, posebno za hlače. Raševino so mnogi nosili, ker »pozimi je bil rad vsak raševnat«. — Cvilih je bilo pisano sukno, tkano na štiri »nogaunike«, bilo je »kunžno delo«, kot pripoveduje Rakar. Rabili so ga za pernice na postelje, ker so vsako drugo platno otroci hitro premočili in se je uničilo. Volno in prejo so vozili Rakarju iz Rateč, z Dovjega, iz Mojstrane, Hrušice in Rovtov. Tkal je jeseni in pozimi. Računal je 10 krajcarjev od lakti (laket = enajst

pedi). Rakar je delal tudi vzorce. Po prvi svetovni vojni je še delal »sukno babam na Bled« v vseh barvah, platno je delal pa še do zadnjega.

Rakar pripoveduje, da so tkalci delali najprej križaste plete, rute s cofi in šele pozneje tudi blago.

V Begunjah in okolici je bilo zelo razvito tkalstvo volnenega blaga in valjanja sukna. Volno so nosili v »žaklu« na hrbtu še z Jamnika in Žirov, stkano sukno pa so vozili valjat v Begunje celo iz Bohinja. Po pripovedovanju so imeli v Begunjah statve in kolovrate pri Mazovcu (sedaj Božič) št. 40, kjer so delali sukno pred kakimi 50 leti; pri Pogoreučku (prej Jeglič, sedaj Resman) št. 42, kjer so predli in tkali več ko 80 let; pri Fentcu (Legat) št. 12, pri Starčku (Pogačar, zdaj Kolman). Na Zgoši pri Begunjah so tkali pri Tončku (Mencinger) in pri Lizniku, kjer je ohranjena stara hiša z letnico 1697 nad vhomom.

Na roko so predli na kolovratu volno za »štunfe«; iz slabše volne so delali za »krajouno«, ki je prišla na rob, kraj blaga.

Volno, ki so jo prinesli od raznih strani, so najprej izbrali, pobarvali s kupljeno barvo (zelen kamen — galica) na črno, vmes pa so mešali belo, da je bilo sukno sivkasto. Pozneje so jo dali prest h Glažarju — Starčku »na mašine«. Za barvanje volne so imeli na prostem velik kotel, v katerega je šlo vode do 20 škafov. Volno so v košu, ki je imel roče na dva kraja, namočili »v graben«. Eden je držal koš, drugi pa je s kratkimi grabljami, ki so imele dolge zobe, obračal volno v košu. Oprano volno so sušili na tleh na soncu, razprostrto na sukno. Otroci so jo obračali.

V Begunjah in bližnji okolici so tkali raševino za koce in žensko obleko (po pripovedovanju pri Mazovcu v Begunjah) in pravo sukno.

Ko je bilo sukno stkano, so ga dali »vâlat u valâuncu« k Starčku ali više gori pri Kajžovcu. Napravo pa imenujejo tudi stope, stope za raševino. Tako so povedali, da je na Koroški Beli imel stope Joštanov oče, pa jih je razdril. Valjalnica je bila opremljena s kladivi in stopami. Kladiva je privzdigovalo vodno kolo, ki ga je gnala Begunjščica. Valjali so še po prvi svetovni vojni, nekako do leta 1925. Valjati pa so baje začeli pri Starčku leta 1878.

Ko je bilo sukno zvaljano, so ga suknarji-tkalci doma zdelali. S hribov so jim prinesli po 10 kg volne in so »jim zdelovali«. Zvaljano sukno so dali sušit na rême: to je bil majhen kozolec, do 2 m visok, 150 cm širok. V lepem vremenu je bilo v enem dnevu suho. Sukno so morali na remah močno napeti. Kosóvi so bili dolgi 29—50 vatlov (vatel = $\frac{3}{4}$ m). Navadno sukno so v remi krtačili, »da je bil kôsmat«; kosmato sukno so imenovali malur. Dva sta ga od dveh strani na tleh z leskovimi šibami »sklofala« nakar so ga obesili nazaj in še skrtačili. Doma so imeli z žaganjem »nabasan polšter«, na katerega so nategnili sukno in z dolgimi noži odrezali dlako; z brezovimi metlicami so dlako zmedli. V hiši je bilo ob takem delu zelo prašno. Bolj sklofanega sukna niso dali v prešo. Drugo sukno pa so zganili na kosove, dolge do 50 cm in ga dali v prešo. V kuhinji so naložili grmado, dali gret vanjo železne »plate«, po štiri, nanje naložili drv, gor spet plate in so jih dobro zgreli

nalašč za to narejenem širokem ognjišču. Kurili so s smrekovimi drvimi. Z velikimi kleščami so prijemali plate, jih pomočili v vodo in jih polagali na pripravljeno sukno, ki je bilo porólanó: otroci so ga z rokami poravnali, zložili na polovico, v vsako gubo v sredo so dali papir, na vrh pa lepenko in na lepenko je prišla vroča pločevina, nanjo pa ploščá — na to so spet dali pločevino, gor papir in sukno in vse postavili v prešo, ki je bila nameščena v mali hiši in je imela šraub in štango kakor preša za mošt. Na preši so pritiskali, pustili sukno mirovati in spet pritiskali, nakar je ostalo en dan v preši. Pozneje so na tej preši delali mošt. Ko so vzeli sukno iz preše, so ga preravnali in naredili kose po 29—30 vatlov dolge. Prodajali so ga po sejmiš v Radovljici, Kranju, na Koroško. Tudi za »lon« so delali za druge in so računali po 30 grošev za vatel.

Uvajanje kupljenega tovarniškega sukna in blaga je pospešilo propadanje ovčereje pod Karavankami in drugod na Gorenjskem. Ta propad pa je uničil polagoma tudi domače tkalstvo in suknarstvo z valjanjem. Velika zamuda in krivda naše etnografije in sorodnih ter gospodarskih panog pa je, da nam z Gorenjskega niso ohranili niti enega opisa teh valjalnic in niti ene slike ali risbe, kaj šele predmeta. Vzporedno s propadanjem te obrti se je tudi naglo spreminjala noša, ki je izgubila vse domače prvine, osnovane na domačih izdelkih.

Zusammenfassung

V. beschreibt die Überlieferungen der Weber, die auch in Kärnten und Oberösterreich arbeiteten, die Verfertigung des Rasches und Tuches, das Weben des mollenen Tuches und das volkstümliche Wälzen, das man nach dem ersten Weltkrieg auf gelassen hat.

PRISPEVEK K ZGODOVINI »MOZIRSKEGA SUKNA«

Franc Hribernik

Na Gornjegrajskem, t. j. v zgornji Savinjski in Zadrečki dolini so izdelovali svoje dni po kmečkih domovih sukno, ki se je imenovalo »mozirsko sukno«. Ime je dobilo po prvem večjem kraju pri vhodu na vzhodni strani zgornje Savinjske doline. Upravičeno ni, ker vse preveč omejuje okoliš suknarstva, saj je bilo razširjeno od Sv. Duha nad Solčavo do Lepe njive pri Mozirju in od Tiroseka nad Gornjim gradom do Dobrovelj pri Mozirju.

Ker je podlaga suknarstva ovčereja, more pregled ovčereje pojasniti tudi obseg suknarstva. Naslednji pregled ovčereje temelji na Krajevnem leksikonu Dravske banovine, srez Gornji grad, 1937, in Schmutzu, Histo-